

Mesterházi Zsuzsa A SZABAD ISKOLA ÉS AZ ÁLLAM

1989 nyarán erről a témáról közösen kezdeményezett egy nemzetközi kollokviumot a witteni Waldorf-pedagógiai Intézet, a bochumi Antropozófiái Akadémia és a budapesti Országos Pedagógiai Intézet Iskolafejlesztési Központja. A téma időszerűsége több okból is nyilvánvaló volt: felgyorsult a társadalmi-politikai átalakulás folyamata Kelet-Közép-Európában, illetve új típusú, az oktatási rendszert is érintő unióra készül 1992-ben Nyugat-Európa.

A kollokvium annak a problémakörnek a megvitatását tűzte napirendre, hogy milyen kérdésekben és mely területeken indokolt az állam és a társadalom befolyása az iskolára, annak érdekében, hogy termékeny és konfliktusmentes együttműködés jöjjön létre, illetve, hogy milyen feltételeket teremtsen a társadalom ahhoz, hogy a szabad iskola alapítás lehetősége mellett a gyermekeket megóvja a tetszőleges kísérletezgetésektől.

1989 telén a kollokvium 12 országból érkezett résztvevői megrendülten hallgatták Wittenben (NSZK) a berlini falomlás történetét és azt a kérdést, hogy mit lehet e váratlan szabadsággal kezdeni az NDK-beli iskolákban. A téma aktualitását csak fokozták a balti köztársaságokból érkezettek beszámolóit. Emellett a színes magyar paletta (a régebbi vagy újabb keletű alternatív iskolakísérletek bemutatkozása) nemcsak meglepő, de imponáló is volt. A gazdag tapasztalatú demokráciák állampolgárai viszont a már eddig is figyelemreméltó szabadságjogaik támogatásának konkrét igényeit fogalmazták meg. A kollokviumi téma e sokrétű megközelítésében mégis kirajzolódott néhány közös gondolat és cselekvési irány:

A szabad iskola társadalmi feltételei és eszmei indítékai (Eichholz, Krampen és Vogel tanulmánya alapján)

1. Az iskola nemcsak tükörképe az egész társadalomnak, amelyben működik, hanem a jövőkép alakítója is. Épp ezért minden oktatási törvénynek úgy kell elősegítenie a fejlődést, hogy a meglévő szociális realitásokat összekapcsolja a társadalom jövőképeivel.

2. Azokban a társadalmakban, amelyeket a szabadság és az állampolgárai iránti felelősség jellemez, az állami oktatási törvény elősegíti az egyéni és a társadalmi tanulási folyamatot, és a szabadság ezekben az országokban nem absztrakt program, hanem konkrét nevelési cél.

3. Az iskola szabadságát kívülről a jogi szabályozás garantálja (pl. az értékpluralitás, az iskolaválasztás, az önigazgatás, a finanszírozás stb. kérdésében), belülről a szabadság filozófiáját értő és annak gyakorlatát megvalósítani képes pedagógusok.

A szabad iskola értékmérői

1. A gyermeket az oktatáshoz való jogának biztosítása mellett meg kell óvni a fejlődése szempontjából nem kielégítő iskolától. Meg kell határozni azokat a minimális tárgyi és személyi keretfeltételeket, amelyek között az adott társadalomban az iskolák működhetnek.

2. Minden iskola rendelkezhet a tanterv-alakítás jogával, az iskolák maguk határozzák meg oktatási módszereiket, szervezik felépítésüket. A pedagógusok az iskolai tanterv keretei között szabadon taníthatnak, ha az iskola elvárásainak megfelelő előképzettséggel, felkészültséggel rendelkeznek. Az iskola szabadon választhatja meg pedagógusait. Az iskolafenntartók felügyelik az iskolára, a gyermekekre, a pedagógusokra vonatkozó jogok érvényesítését.

3. Az állam mellett más iskolafenntartók (pl. szülői közösségek, alapítványok stb.) is működtethetnek iskolákat. Minden gyermeknek, anyagi helyzetétől függetlenül biztosítani kell a megfelelő iskoláztatást, erről szükség esetén az államnak kell gondoskodnia. Az iskolák önigazgatási jogának érvényesítése céljából a pedagógusokat megfelelően fel kell készíteni. A különféle pedagógiai irányzatok más-más képzést tesznek szükségessé. Az állami pedagógusképzést a speciális szakemberigénynek megfelelően kell kiegészíteni.

Különösen élénk vitát váltott ki az oktatás finanszírozásának kérdése. A már több országban alkalmazott utalvány-rendszer az iskolatípustól függő, egy tanulóra jutó átlagösszeggel lehetővé teszi annak az iskolának a megválasztását, amely a szülők pedagógiai, tudományos, világnézeti igényeinek leginkább megfelel. Ez a rendszer elősegíti az iskolára vonatkozó állampolgári szabadságjogok érvényesítését, az iskolafenntartók anyagi függetlenségét és az állam világnézeti semlegességét. Az oktatás céljára ilyen módon felhasznált "értékpapír" a humántőkéből (a felhasználóból) nyeri értékét. Az utalványrendszer bevezetésekor számolni kell azzal, hogy az iskolafenntartók vállalkozói, illetve az iskolát igénybe vevők fogyasztói magatartása ezen a területen is megjelenik. Az iskola-utalvány előnye az iskola szempontjából az, hogy a jogi garanciákkal megállapított összeg csökkenti az állam gazdasági beavatkozásának lehetőségét (M. Maurer tanulmánya szerint).

A finanszírozással kapcsolatos legfrissebb közlemények mellett kiemelten idézték a következő steineri gondolatot: "A gyermekeknek joga lesz a neveltetéshez, a családapát munkájáért nagyobb jövedelem illeti, mint az egyedülállót. A többletet olyan intézkedések juttatják neki, melyeket a három társadalmi terület (gazdasági, jogi, szellemi) közös megegyezése alapoz meg. Ezek az intézkedések oly módon felelnek meg a neveléshez való jognak, hogy a gazdasági organizáció igazgatása az általános gazdasági viszonyoknak megfelelően a lehetőleg nagyobb nevelési járulékot szabja meg, s a jogállamban az egyén jogait a szellemi organizáció határozza meg"

(Rudolf Steiner, A szociális élet kérdései. Mandátum Kiadó, Budapest, 1990., 134-135. oldal.)

A kollokvium résztvevői felvetették a szabad iskola kérdéseivel foglalkozó európai munkaközösség létrehozásának gondolatát. Ennek a szándéknak a megvalósulása volt az a konferencia, amelyet 1990 tavaszán Magyarországon, Velencén rendeztek meg, ugyancsak "A szabad iskola és az állam" témakörben. A tanácskozások több szekcióban folytak az alábbi kérdésekről:

1. Az iskola működésének szabályozásaival, illetve az egyes országok oktatási-művelődési alaptörvényeivel kapcsolatban a résztvevők elismerően szóltak azokról az állami alkotmányokról, amelyek kimondják, hogy az emberi méltóság sérthetetlen és minden állami szerv kötelessége ennek védelmezése. A további kérdések a pedagógusok szabadságának értelmezésével kapcsolatban merültek fel: alkalmasak-e a tantervek arra, hogy a pedagógust újításra ösztönözzék? Milyen társadalmi körülmények között képes a pedagógus a legkedvezőbbben tanítani? Milyen önkormányzati feltételei vannak a pedagógiai szabadságnak? Milyen területen gyakoroljon az állam jogi ellenőrzést az iskolában?

2. Az iskolai önkormányzat témakörében megvitattott kérdések voltak: az önkormányzat főbb területei az iskolában, a felelősségviselés, a döntéshozatal és kivitelezés folyamata, az érdekcsoportok konfliktusainak kezelése, a tanárt-gyermekek-szülőt illető jogok összhangja.

Érdekesek voltak a különböző országokból jött résztvevők beszámolóit, amelyek azt bizonyították, hogy az iskolák szabadságfoka (joga és lehetősége az önkormányzatra) és a pedagógusok munkaintenzitása, kreativitása igen szorosan összefügg.

3. A tanárképzés munkacsoportja részben azzal foglalkozott, hogy a pedagógusi pályán bekövetkező válsághelyzetekre, valamint ezek megelőzésére hogyan lehet felkészíteni a leendő pedagógusokat, másrészt számos nyitva hagyott kérdést vetett fel: hogyan lehet megtanulni az újítókészséget, a sokrétű érdeklődést, a kreativitást, a művészeti kompetenciát? Milyen kommunikatív és szociális képességekre van szükség a csoportokban való közreműködéshez? Tanulható-e a felelősségteljes cselekvés, a szülővel való együttműködés? A munkacsoport nem törekedett általánosan érvényes válaszokat adni, sokkal inkább egyes, a gyakorlatból hozott esetek elemzésével kísérelte meg a problémákat átvilágítani.

A konferencia eszmeiségét jól reprezentálta az az előadás, amely a spirituális emberkép és a gyakorlati pedagógia kapcsolatát tárgyalta (Wilenius). Összehasonlította korunk és a közelmúlt néhány ismert filozófiai irányzatának emberképét, és elemző fejtegetéseiben arra a konklúzióra jutott, hogy a pedagógus számára az egyik legfontosabb tudás és cselekvési forrás a fejlődő emberről kialakított reális (spirituális emberkép, amely túllép a dogmatikus materializmuson és az absztrakt idealizmuson. Ez az emberkép a szabadság attribútumát viseli, és csak az a pedagógus képes maga is kialakítani, aki eljut a gondolkodás, a fantázia és a cselekvés bizonyos fokú belső szabadságához. Groteszk lenne - mondotta előadó -, ha azt a pedagógust, aki a gyermekeket szabadságra kívánja nevelni, az állam vagy más közösség kívánná ebben irányítani.

A velencei konferencia 12 országból érkezett résztvevői a szabad nevelésért létrehozott Európai Fórum alapdokumentumának elfogadásával zárták a tanácskozást. Ennek főbb gondolatai:

"Mi szülők, tanítók, nevelők új feladatok előtt állunk ma egész Európában. Azt érezzük, hogy szabad polgárokként felelősségérzettel kell kezünkbe vegyük gyermekeink oktatásának sorsát. Ehhez szükségünk van:

- új pedagógiai eszmékre és információ cserére országaink határain túl is,
- a szabad oktatás jogának biztosítására, amely minden gyermek számára hozzáférhető, illetve az oktatási törvények újrafogalmazására egész Európában,
- kölcsönös segítségre a jogilag és gazdaságilag rászorulóknak,
- tapasztalatszerésre, kutatásra és fejlesztésre a neveléstudomány és az oktatáspolitikai területén egész Európa oktatásügyi szabadsága érdekében."